

Att analysera folkbiblioteksutveckling - exemplet Sverige och några jämförelser med USA

Af Magnus Torstensson

Inledning

Vad är det som gör att folkbibliotek grundas och utvecklas? Denna fråga har ägnats viss uppmärksamhet inom forskningen i biblioteks- och informationsvetenskap under de senaste decennierna. Olika angreppssätt har prövats. Mest intensiv har forskningen och diskussionen därom varit i USA. Med folkbibliotek menar jag i detta sammanhang bibliotek av "public librarytyp".

Jag kommer nedan inledningsvis att se på folkbiblioteksbegreppet och hur det i Sverige från början av 1900-talet efterhand kom att stå för bibliotek av "public librarytyp". Därefter kommer jag att se på forskningen om folkbibliotekens historia i USA. Detta följs av att jag presenterar mina egna teoretiska utgångspunkter vid studier av folkbibliotekens historia. Därefter är det dags att gå över till studiens viktigaste fråga - hur man skulle kunna förklara genombrottet av "public libraryidéerna" i det tidiga 1900-talets Sverige. Avslutningsvis diskuteras frågan hur vi skulle kunna gå vidare i vårt

arbete med att analysera folkbiblioteksutveckling (Torstensson 1991:1 s.3).

Begreppet folkbibliotek och utvecklingen av det i Sverige vid 1900-talets början

Begreppet folkbibliotek kan stå för olika saker. Det kan beteckna mycket obetydliga boksamlingar på kanske några hundra band tillgängliga blott någon timma i veckan. De kan vara belägna i lokaler ej från början avsedda för ändamålet och ha en personal, som ej fått någon utbildning inom området. Sådana var länge de svenska folk/sockenbiblioteken. De var i regel avsedda för, som då kunde sägas från de makthavandes sida, "de undre och bredare lagren av befolkningen".

I USA och England började man från mitten av 1800-talet att bygga upp folkbibliotek av en helt ny typ. Det gällde därvid bibliotek avsedda för hela befolkningen med stora såväl utlåningsavdelningar som referensbestånd. Ofta var dessa belägna i byggnader från början planerade som bibliotek. De

kunde vara öppna 10-12 timmar per dag. Några decennier senare blev det allt vanligare att filialbibliotek inrättades i de större städerna. Från och med 1890-talet introducerades speciella barnavdelningar och utlåningsverksamhet med s.k. öppna hyllor. Dessa bibliotek kallades och kallas fortfarande i den engelskspråkiga världen för "public libraries". W.F. Poole, den dåtida bibliotekarien vid Chicago Public Library, skrev 1876 följande angående vad som karaktäriserar ett "public library": "The public library is established by state laws, is supported by local taxation and voluntary gifts, is managed as a public trust, and every citizen of the city and town which maintains it has an equal share of its privileges of reference and circulation" (Sessa, ELIS, Vol. 24, 1978 s.267).

Den som i Sverige i början av 1900-talet mest kraftfullt agerade för att våra folkbibliotek skulle utvecklas till bibliotek motsvarande vad "public libraryidéerna" står för var Valfrid Palmgren, senare gift Munch Petersen. Hon sa i ett tal i Stockholms stadsfullmäktige 1910, i vilket hon behandlade stadens folkbiblioteksfråga bl.a. att ".../skillnaden mellan s.k. folkbibliotek i vanlig mening och de anglo-amerikanska offentliga biblioteken är i främsta rummet principiell. Folkbiblioteken härleder så gott som undantagslöst sin tillkomst från strävanden,.../ att skapa ett tillfälle till läsning för personer tillhörande en viss kategori..../ Afsigten med folkbiblioteken var att förse de obemedlade och mindre bildade klasserna med för deras ståndpunkt lämplig lektyr. Därför kan man icke heller förvåna sig öfver, att dessa folkbibliotek ingenstädes kommit öfver en i avseende på utrustning, bokurval och administration mycket låg nivå. Man har ju alltid i första rummet tagit hänsyn till de blygsamma intellektuella fordringarna hos en på tämligen låg bildningsgrad stående och därför föga kräsen del af allmänheten..../fingo folkbiblioteken en prägel af välgörenhetsinrättning" (Palmgren Munch-Petersen, Valfrid, 1954 s.8-10).

Palmgren la år 1911 fram sin utredning "Förslag angående de åtgärder som från statens sida böra vidtagas för främjandet av det allmänna biblio-

teksväsendet i Sverige". I den gav hon uttryck för för vad de svenska folkbiblioteken borde utvecklas till. Hon skrev bl.a. ".../så bör vårt arbete på biblioteksområdet äfven inriktas därpå, att invånarne i hvarje svensk kommun få fri tillgång till ett välbeläget, välförsett och välordnat *allmänt offentligt bibliotek*. .../Om någonsin alla ett samhälls medlemmar, oberoende af samhällsställning och andra intressen, kunna samlas om någon institution, så borde detta vara om biblioteket, som otvifvelaktigt är en af de allmängiltigaste institutioner, som kunna tänkas (Palmgren, Valfrid, 1911 s.48-50). Palmgren framhöll också vikten av bibliotekarieutbildning och välutbildad personal (a.a. s.99-105). Palmgrens betänkande ledde fram till 1912 års förordning om utvidgat statligt stöd till folk-, skol- och studiecirkelbibliotek. Mycket hade då hänt sedan den första förordningen i ärendet 1905. Argumenten för folkbibliotek hade under de sju åren bytt karaktär. I den proposition 1904, som ledde fram till förordningen 1905, hänvisar ansvarigt statsråd beträffande frågan om folkbibliotekens "gagn" till yttrandet från Svenska sällskapet för nykterhet och folkuppfostran i vilket det bl.a. hette att "i samma mån som fulla politiska rättigheter öfvergingo till allt bredare folklager, måste det för samhällets lugna och jämna utveckling varda allt nödvändigare, att dessa genom tillräckliga kunskaper vunno nödig politisk erfarenhet och mognad, .../stärka deras fosterlandskärlek och höja dem i sedligt hänseende..../ägnad att motarbeta och undanröja frestelser till sysslolöshet och skadliga tidsfördriv, bland hvilka i all synnerhet torde varda att bemärka värdshuslifvet med dess vanliga följder: dryckenskap och osedlighet, dessa farliga fiender till ett sundt och lyckligt familje- och samhällslif. Sådana böcker (d.v.s. folkbibliotekens 'goda och intresseväckande litteratur') vore äfven de bästa kämparna mot den myckna, såväl till innehåll och form usla kolportagelitteratur, som bland både de uppväxande och vuxna så lätt funno sin kundkrets och som nog borde tagas med i räkningen, då man sökte efter orsakerna till den ungdomens råhet och förvildning som flerstädes framträda" (Kungl. Maj:ts Nåd. Proposition N:o 47 1904 s.20).

Värdet av folkbibliotek i tider av utvidgad rösträtt betonades, som vi sett, i propositionen 1904. Det är ett argument man ofta möter i tidig argumentation för folkbibliotek. Så skrev t.ex. den norske folkbibliotekspionjären Hans Tambs Lyche 1893 att "*Fri adgang til bøger er et maal, som hvert samfund, der kjender sit eget bedste, vil sætte sig og søge at naa hurtigst muligt. Thi bøger er som sagt ensbetydende med kundskap og dannelse, og i vor demokratiske tid er de en af de faa og mæktigste garantier, vi eier mot dumhedens, overfladiskhedens og demagogiets regimente. Demokrati er uundgaeligt; lad det da til alles bedste blive et oplyst, intelligent demokrati. Lad offentligheden gjøre alt for, at hele vort folk skal kunne gaa i skole hos alle tiders største aander og tænkere. Og det kan ikke gjøres mere i det øiemed end ved oprettelsen af frie biblioteker.*" (Tambs Lyche 1893 s.761-762). Den danske folkbibliotekspionjären Andreas Schack Steenberg skrev i samma fråga 1894 att "Det er blevet sagt, at i et Land med Fri Forfatning 'maa vi opdrage vore Herrer', den store Vælgermasse. Det kan af politiske Hensyn ikke være Staten ligegyldigt, paa hvilket Dannelsesstrin den største Del af Befolkningen staar. Og de Penge, der gives ud til at oplyse Befolkningen, vil spares os paa andre kanter - det skal nok vise sig, at med den højere Oplysning synker Udgifterne til Retsplejen, til Fængselsvæsendet, til Tvangsarbejdsanstalter o.lign. betydeligt." (Steenberg 1894 s.165).

Palmgren förespråkade begreppet allmänna bibliotek. Vi kom dock att behålla ordet folkbibliotek, samtidigt som ordet folk efter det demokratiska genombrottet hos oss alltmer började betyda landets hela befolkning. När underklasstämpeln på ordet folk började suddas ut blev ordet folkbibliotek alltmer accepterat även i betydelsen av bibliotek av "public librarytyp". I Finland kom motsvarande bibliotek att kallas för allmänna bibliotek medan övriga nordiska länder behöll begreppet folkbibliotek.

I Sverige började folkbibliotek av "public librarytyp" att grundas några år efter sekelskiftet 1900

(Torstensson 1988:2 s.9 samt 1990 s.18). Vi var därvid ca 50 år efter motsvarande utveckling i USA och England. Biblioteksforeningar fick man i USA och England 1876 respektive 1877. I Sverige grundades SAB (Sveriges allmänna biblioteksforening) 1915. Bibliotekarieutbildning startades i USA 1887 och i Sverige 1926. Sverige var alltså 40-50 år efter USA i flera olika avseende beträffande folkbiblioteksutveckling. Idéerna därom var dock kända hos oss långt dessförinnan. Dock hade de svårt att slå igenom här. Det känns som om varje fråga måste ha sin egen nationella utvecklingsgång och successivt mogna innan den kan ställas på allvar och lösas. Det känns också som om det, utöver ekonomiska, politiska och sociala förhållanden, även handlar om att vårt tänkande begränsas av våra egna erfarenheter. Det är svårt att ta till sig nya insikter innan den egna erfarenheten visat att det ligger någonting i dem, och innan insikterna mognat är det svårt att få reformförslag accepterade (Torstensson 1991:2 s.117).

Forskning om folkbibliotekens historia i USA

Hur skall då en folkbiblioteksutveckling kunna förklaras? Vilka forskningsmetoder är att föredra? Jag kommer först att se på hur man sett och ser på de frågorna i USA.

Såväl biblioteksforskningen i USA allmänt som den bibliotekshistoriska forskningen där har en lång tradition och är samtidigt väl utvecklad jämfört med våra förhållanden inom området. Den första institutionen med fasta resurser för biblioteksforskning i USA, Graduate Library School i Chicago, inrättades 1926. I Sverige, som en jämförelse, beslöt riksdagen om att inrätta en professur i biblioteks- och informationsvetenskap vid Göteborgs universitet 1990. Den bibliotekshistoriska forskningen intog tidigt en viktig position inom området i USA. 33,2% av doktorsavhandlingarna inom biblioteksvetenskapen, senare biblioteks- och informationsvetenskapen under åren 1925-1972 genomfördes med historiska forskningsmetoder. För åren 1973-1981 hade siffran sjunkit till 15,6% (Shiflett 1984 s.387).

I början var det övervägande monografier över enskilda bibliotek men i slutet av 1940-talet utkom två böcker, i vilka författarna ville förklara folkbiblioteksutvecklingen i USA mer generellt. En av de två författarna är Jesse Shera. Han undersökte folkbibliotekens förhistoria och tidiga historia i Nya England, de sex delstaterna i nordöstra USA. Han behandlade främst de s.k. "social libraries" och deras historia fram till 1855. I Sverige kom motsvarande bibliotek att kallas för läsesällskap; av medlemmarna, främst från medelklassen, finansierade bibliotek grundade från 1700-talet och framåt, vilka kan ses som en del i konstituerandet av en borglig offentlighet. I USA, i motsats till i Sverige, kom läsesällskapen ofta att lägga grunden till de lokala folkbiblioteken. För Shera var det flera olika samhällsliga förhållanden som låg bakom såväl läsesällskapens som senare folkbibliotekens utvecklingsförlopp bl.a. ekonomisk förmåga, historisk forskning och viljan att bevara för eftervärlden, lokalpatriotism, folkskolans sociala betydelse, yrkesutbildningsmotivet samt religionens, speciellt puritanismens betydelse (Shera 1949 s.200-244).

Den andre av de två, Sidney Ditzion, undersökte bakgrunden till den snabba expansionen av folkbiblioteken i USA under åren 1850-1900. Han menade att faktorerna samhällets förmåga att förse biblioteken med finansiellt stöd, den snabba urbaniseringen som ledde till befolkningskoncentrationer vilka kunde göra biblioteksservice ekonomiskt försvarbar, uppkomsten av ett samhällsligt klimat med sympatisk inställning till folkundervisning i allmänhet samt förekomsten av gynnsamma kulturella miljöer var speciellt viktiga i det sammanhanget (Ditzion 1947 s.190).

En forskare som arbetat mycket med frågan om hur en folkbiblioteksutveckling skulle kunna förklaras är Robert V. Williams. Williams menar att värdet i Sheras och Ditzions arbeten om att förklara folkbiblioteksutveckling, främst ligger i att de tagit fram för analysen viktiga samhällsliga faktorer, av Williams benämnda variabler. Det är för Williams det första steget i ett arbete som

syftar till framtagande av teorier. Samtidigt kritiserar Williams de två forskarna för att de missat följande viktiga utmärkande inslag i teoretiskt arbete: "relative importance of a variable, relationships between variables and an explanation as to *why* these variables effect the growth of public libraries" (Williams 1981 s.333). Hur angriper han då själv problemet i fråga? För honom är det en central uppgift att försöka identifiera de samhällsliga faktorer, som skulle kunna anses vara relaterade till folkbibliotekens utveckling. När han skall välja ut faktorerna i fråga utgår han från vad som använts i tidigare forskning och "professionell biblioteksverksamhet" för att testa detta empiriskt (Williams 1980-81 s.158-159). Han menar sig därvid finna faktorerna "economic ability, education, urbanization, growth of democracy, industrialization, European examples/influences, spread of masscommunication media, a favourable cultural milieu, growth of professions/occupations and the contribution of religion" (Williams 1986 s.179). Vilka variabler använder då Williams själv i sitt eget analysarbete? I sin undersökning om folkbiblioteksutvecklingen och dess variation i olika delar av USA 1850-1870 valde han att använda variabler till vilka det var möjligt att knyta kvantitativa data. Detta innebar att han fick utesluta följande variabler: "European examples/influences, growth of democracy, a favourable cultural milieu, growth of occupations/professions, and the contribution of religion". (a.a. s.179). Han använde de övriga av de ovanstående variablerna samt variablerna läskunnighet och taxeringsvärden i sitt statistiska analysarbete. Korrelationsanalys gav till resultat att variabeln utbildning, som i sammanhanget betydde andel av befolkningen i utbildning efter varierande kriterier vid de olika tidpunkterna, var bäst på att "förklara" folkbiblioteksutvecklingen år 1850 samt att den var nästbäst i samma avseende, efter variabeln samhällets ekonomiska förmåga, som i sammanhanget betydde produktion per capita, år 1870. Andra i sammanhanget viktiga faktorer visade sig läskunnighet, urbaniseringsgrad och industrialiseringsnivå vara (a.a. s.191 och 198). Anledningen till att jag tagit upp Williams här är att han är en framstående företrädare för en

inriktning inom den amerikanska biblioteks- och informationsvetenskapen, som arbetar med samma frågor som jag själv, d.v.s. frågan om hur folkbiblioteksutveckling skulle kunna förklaras. Av vad som framgått ovan och som behandlas mer utförligt nedan kommer jag att använda mig av helt andra metoder än de Williams förspårar i mitt forskningsarbete (Williams idéer granskas mer ingående i Torstensson 1993:1 och 1993:2).

En amerikansk biblioteksforskare, som kritiserat de av Williams använda forskningsmetoderna är Michael H. Harris. I sin kritik av biblioteks- och informationsvetenskapen i USA tar Harris upp punkter som kännetecknar bl.a. Williams forskning. Han menar att forskningen i fråga kännetecknas av bl.a. "att biblioteken enligt den anses som styrda av generella lagar samt att upptäckten av dessa lagar är den biblioteksvetenskapliga forskningens främsta mål". Han menar vidare "att relationen mellan dessa lagar och biblioteksverkligheten är instrumentell, enligt forskningen i fråga, och att när lagarna är upptäckta skall de kunna förklara, förutsäga och kontrollera den verklighet de omspannar" (Harris 1986 s.518-519). Hur ser då Harris själv på frågan om hur en folkbiblioteksutveckling skulle kunna analyseras och förklaras?

Harris har ägnat speciellt intresse åt att undersöka uppkomsten av Boston Public Library (BPL), som under senare delen av 1800-talet allmänt ansågs vara världens ledande folkbibliotek. Harris menar att det finns en folkbiblioteksmyt i USA som säger att folkbiblioteksrörelsen där började i passion för liberala och humanitära värden och att dess ursprung hörde ihop med rörelser, som arbetade för utvidgad demokrati. I Harris analys av utvecklingen i Boston är George Ticknor en viktig person. Han var drivande kraft i styrelsen för BPL under perioden kring grundandet av biblioteket. Han stod bl.a. bakom en då i USA ny syn på folkbibliotekens inköspolitik. Enligt den borde biblioteket förutom att bygga upp en omfattande referenssamling med vetenskapliga ambitioner och en väl tilltagen samling skönlitteratur och populärveten-

skaplig litteratur för utlån med ett exemplar av varje titel också köpa in många exemplar av de mycket efterfrågade titlarna. En förhoppning fanns därvid att läsarna skulle gå över från dessa till mer krävande litteratur. Denna Ticknors syn på inköspolitik har lett till att han blivit betecknad som liberal och radikal reformator. Detta är löjligt menar Harris och skriver samtidigt att Ticknor själv skulle avböjt sådana epitet.

Ticknor var ledande s.k. Brahmin i Boston under den aktuella perioden. Brahminerna har beskrivits som konservativa i politik, aristokratiska i sociala sammanhang samt förmögna och välutbildade. De menas samtidigt ha trott på det oundvikliga i social stratifiering, på existensen av naturliga skillnader, på vikten av moral och religion, på det ovisa i majoritetsstyre, på det viktiga i att följa konstitutionen samt på det löjliga i alla försök till social och ekonomisk utjämning. De var överens om att många inslag i livet vid mittet av 1800-talet störde och skrämde dem. Speciellt störande var den stora strömmen av immigranter. Det är här Ticknors syn på BPL:s uppgifter kommer in, menar Harris. För Ticknor hade de många immigranterna inte förmåga att förstå de fria institutionerna i USA och de var därför ej mogna att utrustas med den politiska makt den utsträckta rösträtten skulle kunna ge dem. Ticknor kände att botmedlet mot detta "inflöde av okunnighet" var utbildning; utbildning genom skolan, genom kyrkan samt genom varje annat samhällsorgan som skulle kunna vara av betydelse i sammanhanget. Ticknor trodde mycket, menar Harris, på folkbiblioteken, som ett medel att hålla "de farliga klasserna" tillbaka och förhindra att skrupelfria agitatorer skulle kunna förleda de okunniga. Detta förklarar varför Ticknor önskade att BPL skulle bli så folkligt inbjudande som möjligt. Enligt Harris strävade Ticknor efter att bidra till "massornas höjande"; att göra dem anpassade, rättskännande, konservativa, tålmodiga och nöjda (Harris 1973 s.2510-2511 samt 1975 s.4-9). Det är i detta sammanhang intressant att se på hur Peter Mickelson förklarar varför Andrew Carnegie skänkte så stora summor för uppförande av folkbibliotek i USA och Storbritannien m.fl.

länder. Mickelson menar att "He (d.v.s. Carnegie) almost seemed to say that if only the workers and immigrants, the radicals and hopeless poor could be lured into the library their disruptive force could be neutralized. If they only could be led to accept those truths that the library represented they could join in a great harmonious America were all people believed and lived alike because all had found the truth" (Mickelson 1975 s.131). Att folkbibliotek för Carnegie var ett utmärkt mål för donationer uttryckte han med att "The fundamental advantage of a library is that it gives nothing. Youth must acquire knowledge themselves. There is no escape from this." (Carnegie 1920 s.47). Carnegies motvilja mot donationer i form av understöd för livets nödort och förkärlek för sådana till bibliotek delades av den svenske arkitekten Ferdinand Boberg som 1896 beträffande de svenska folkbiblioteken skrev att "det är sannolikt att början ej göres av stat och kommun, utan att enskild frikostighet får taga initiativet. Detta är intet skäl, hvarför rörelsen ej snart kunde väckas till lif, blott vedebörande fingo ögonen öppna för dess välsignelser, ty i allmänhet torde man kunna säga, att donationer för välgörande ändamål äro mycket vanliga här i landet. Endast kan man i viss mån beklaga, att så ojämförligt stor del av alla donationer går till sådana institutioner, hvilka visserligen hafva behjärtansvärda ändamål men dock uteslutande syssla med att lätta bördorna för i mer eller mindre grad otjänstbart folk. Och hur mycket humanitet och i alla lofvärd omtanke det än ligger i instiftandet och underhållet af alla anstalter för i olika riktningar lytta och vanföra, finnas dock så ofantligt många tillfällen att ingripa, där hela lager af friskt och sundt folk kunde få handräckning i fall, där de af en eller annan orsak själfva ej förmå taga initiativet. Eller kan man tänka sig ett tacksammare eller vackrare eller mera behjärtansvärdt ändamål än ett kraftigt ingripande till nyttiga kunskapers allmänna spridande? Och i länder där saken praktiserats, är det till full klarhet bevisadt, att just anordnandet af fria bibliotek är den allra mäktigaste faktor för ett sådant måls vinnande." (Boberg 1896:1 s.56).

Denna naiva tron på folkbibliotekets potential som "bevarare av ordning i en alltmer kaotisk värld" hjälper till att förklara, menar Harris, varför de övre klasserna fick kontroll över folkbibliotekens utveckling i USA. De kom där från starten att dominera deras styrelser. Det förklarar också varför män av sådan betydelse som Ticknor och Carnegie engagerade sig i folkbiblioteksfrågan. Jag vill här bara citera Mickelsons ord därom: "In their speeches they saved America; in reality they built libraries" (Mickelson 1975 s.134). Harris idéer beträffande folkbiblioteksutveckling har mött en del kritik i USA. Även om kritikerna håller med Harris beträffande fallet Boston menar de att man ej kan generalisera utifrån det (Dain 1975 s.262). Harris forskning inspirerar mig i min forskning om de svenska folkbiblioteken. Den har lärt mig vikten av att studera vilka som grundar folkbibliotek och varför de gör det. Att bilden inom det området i Sverige är så sammansatt med många olika slags aktörer och intressen inblandade gör det inte mindre intressant (Torstensson 1988:1 och 1991:3 samt Kajberg 1991). Jag vill här bara tillägga hur den norske folkbibliotekspionjären Haakon Nyhuus år 1903 uttryckte sig beträffande bokens och därmed också indirekt om folkbibliotekets betydelse. Nyhuus menade att "Bogen er et universalmiddel mod alt ont" (Nyhuus 1903 s.436).

Egna teoretiska utgångspunkter

Varför grundas folkbibliotek? Vem/vilka verkar för dem och med vilka argument? Hur ser de samhällen ut i vilka detta sker? Med dessa frågor vill jag visa att jag anser att det finns två perspektiv när man analyserar grundandet av folkbibliotek. Det är såväl fråga om hur det samhälle ser ut, ekonomiskt, politiskt och socialt, i vilket detta sker d.v.s. ett strukturperspektiv, som om vilka som agerar för folkbibliotek och varför d.v.s. ett aktörsperspektiv. Det svåra i den bibliotekshistoriska forskningen är att göra en analys i vilken man värderar strukturernas och aktörernas respektive betydelse för utvecklingen av biblioteken. Typiskt för samhällen i vilka folkbibliotek grundas är att de är samhällen stadda i snabb förändring, förändrin-

gar vilka oroar de styrande, för vilka folkbiblioteken kan ses som ett medel för en i deras ögon stabil samhällsutveckling. Folkbibliotek kan dessutom ses som medel för förtryckta samhällsklasser att förbättra sin ställning i samhället. Det ovanstående, menar jag, är de förhållande under vilka de svenska folkbiblioteken genomgick en snabb utveckling under 1900-talets tidigare del.

Även om en viss ekonomisk, politisk och social utveckling kan skapa ett gynnsamt klimat för folkbibliotek, kan man ej förklara grundandet av dem enbart utifrån en analys av utvecklingen inom de områdena. Det är människor, som grundar folkbibliotek och de gör det därför att de vill uppnå något med det. Med detta vill jag säga att människors avsiktliga handlande är en utgångspunkt för mig när jag skall studera någon slags utveckling i samhället (Torstensson 1994:1 s.26). Hädanefter kommer jag att använda begreppet aktör(er), för människor, som avsiktligt handlar. Detta gör de därför att de har intresse i det resultat, den följd, handlingen förväntas få. Det kan därvid röra sig om såväl att få förhoppningar infriade som att få hot avvärjda. Aktörernas agerande begränsas dock alltid av strukturerna. Anthony Giddens säger något viktigt när han menar att strukturerna begränsar och ej bestämmer deras agerande. E.O. Wright uttrycker detta med att de möjliga avsikter aktörerna kan ha begränsas av det utrymme strukturerna ger (Wright, E.O. 1983 s.15). Bo Stråth formulerar motsvarande förhållande med att "Den skapande friheten är relativ. Det gäller att finna vägar att koppla handling till struktur." (Stråth 1989 s.201). En intressant infallsvinkel beträffande relationen aktör - struktur ger Lennart Lundquist. Han menar att strukturerna ej "behandlar" alla aktörer lika. De är alltså inte neutrala utan verkar i stället till fördel för vissa aktörsegenskaper och till nackdel för vissa andra (Lundquist 1984 s.9).

Det är nu dags att gå över till några kunskapsteoretiska utgångspunkter jag har i mitt analysarbete. De har antytts ovan då jag skriver att förklaringar gärna utgår från aktörers avsiktliga handlingar. Jag utgår alltså från människan och människans hand-

lande och har därvid inspirerats av kunskapssociologin, som den formulerats av Peter L. Berger och Thomas Luckmann. De menar att man visserligen kan säga att människan har en natur men att det är meningsfullare att säga att människan konstruerar sin egen natur, eller enklare uttryckt att människan skapar sig själv. Detta är alltid och med nödvändighet ett socialt företag. De menar vidare att "Man kan undra hur den sociala ordningen uppstår. Det allmännaste svaret på den frågan är att samhällsordningen är en mänsklig produkt, eller exaktare uttryckt består i ett pågående mänskligt skapande./.../Samhällsordningen ingår inte i 'tingens natur', och kan inte härledas ur 'naturlagarna'. Samhällsordningen existerar bara som en produkt av mänsklig aktivitet" (Berger & Luckman 1979 s.65-68). Med detta vill jag säga att jag ser strukturerna som en mänsklig produkt. Om man studerar en tid med många förändringar är det säkert också en tid under vilken strukturerna förändras. Detta sker genom mänskligt handlande. Berger & Luckmann uttrycker detta med att: "Eftersom alla socialt konstruerade universa är historiska produkter av mänsklig aktivitet förändras de, och förändringen sker genom människors konkreta handlingar". (a.a. s.136)

Aktörer handlar därför att de tror att de kan påverka en framtida utveckling. Om de upplevt många och stora förändringar i det nära förflutna är de mer benägna att tro att förändringar också kan ske i framtiden och att de själva kan påverka utformningen av det framtida samhället. Erfarenheterna kommer på så sätt att påverka förväntningarna. Reinhart Koselleck har skrivit om begreppen erfarenheter och förväntningar. Han menar att det till för ungefär 200 år sedan inte var så stora skillnader mellan vanligt folks erfarenheter och förväntningar. Beroende på samhällets snabba omvandling därefter har gapet mellan erfarenheter och förväntningar kommit att utvidgas allt mer. Erfarna förändringar gör att samhället upplevs som instabilt och möjligt att påverka. Det handlande som förväntningarna utlöser kan på så sätt påverka det framtida samhällsbygget. Kosellecks tes är att förväntningarnas betydelse har ökat i jämförelse

med erfarenheternas under de två sista århundradena och detta inte minst därför att begreppet framsteg allt mer påverkat människornas sinnen (Koselleck 1985 samt Stråth 1990 s.2).

I historisk forskning ägnar man sig åt att tolka. Detta gör att jag känner att jag på något sätt måste förhålla mig till hermeneutiken i mitt forskningsarbete såsom till relationen mellan att förstå och att förklara, begreppet förförståelse samt relationen mellan del och helhet. En som ägnat en hel del tankeverksamhet åt förhållandet mellan att förstå och att förklara är Paul Ricoeur. Han menar att det inte bara är möjligt utan också nödvändigt att förståelsen förmedlas via förklaringen. Men den motsatta rörelsen är inte desto mindre nödvändig. Det finns ingen förklaring, som inte fullbordas genom förståelsen. Ricoeur menar att analysen i bästa fall kan leda från den naiva förståelsen till den lärda förståelsen via förklaringen (Ricoeur 1988 s.75-76).

Det ovanstående leder mig till att instämma i Bo Stråths uppfattning när han säger att det finns skäl att knyta an till vad Wolfgang Mommsen framfört i den tyska debatten. "Han har övertygande argumenterat för en *kombination* av individcenterade hermeneutiska metoder och systematisk analys av de samhälleliga strukturerna och processerna." (Stråth 1989 s.205). Hur skall då mitt arbete med analys av folkbiblioteksutveckling läggas upp? Innan jag går in på den frågan har jag ett avsnitt om den historiska ramen - strukturerna.

Den historiska ramen - strukturerna

Svensk samhällsutveckling under årtiondena kring sekelskiftet 1900:

Den allmänna ramen kring den svenska samhällsutvecklingen under den här behandlade perioden är välkänd med mycket snabb industrialisering och ekonomisk utveckling under hela perioden 1890-1930 med undantag av i början av 1920-talet. Utvecklingen i fråga ledde till stora folkomflyttningar och starkt växande städer, med bl.a. sociala

problem som följd. Folkbibliotekssatsningar kunde ses som ett sätt att angripa de problemen. Perioden präglades också av kampen för den allmänna rösträtten. Första valet till riksdagens andra kammare med allmän rösträtt för såväl kvinnor och män hölls 1921. Den hundragradiga skalan vid kommunalval förvandlades genom beslut i riksdagen till fyrtiogradig 1907 och till allmän och lika rösträtt för kvinnor och män 1918. De första demokratiska kommunalvalen hölls 1919. Välbekant är hur högern vek sig under trycket i frågan från liberaler och socialdemokrater i december 1918 under stark påverkan av det tyska kejsardörets fall månaden innan.

I Sverige började en ökad aktivitet i folkbiblioteksfrågan att förmärkas åren kring sekelskiftet 1900. Hur skall den förklaras? Enligt Svenbjörn Kilander ställdes den svenska statsmakten från slutet av 1800-talet inför en mängd nya arbetsuppgifter beroende på de samhällsproblem som då måste lösas. Det rörde sig om problem förorsakade av den snabba ekonomiska utvecklingen såsom tilltagande polarisering mellan arbete och kapital, den ökade demografiska rörligheten inom landet, konflikter mellan stad och landsbygd samt den växande industrins allt större behov av arbetskraft parallellt med emigrationen till framför allt Nordamerika (Kilander 1988 s.156). Hur möter då statsmakten denna utmaning. Enligt Rolf Torstendahl börjar den organisera sig. Torstendahl menar att den klassiska industrikapitalismen i Sverige under perioden 1870/90 ersätts av s.k. organiserad kapitalism. Den senare följs sedan under åren 1935/45 av s.k. delaktighetskaptalism. Den organiserade kapitalismens samhälle karaktäriseras bl.a. av att den i princip fortfarande liberala marknadsekonomin kompletteras med en allt tydligare intressegemenskap mellan industri och statsmakt samt av att såväl arbetarklassen som tjänstemännen växer i antal och homogenitet samtidigt som arbetsmarknaden genomorganiserar och klassmotsättningarna blir öppna och intensiva (Torstendahl 1984 s.159-169).

Torstendahls karaktäristik av den organiserade kapitalismens särmerken ger en bra bild av det

svenska samhälles utveckling, i vilket från sekelskiftet 1900 allt starkare argumenterande äger rum för folkbibliotek av "public librarytyp". Thorsten Nybom menar att benämningen "organiserad" i det närmast bör uppfattas bokstavligt. För honom framstår just organisationsmomentet som det centrala och han menar att man utan att överdriva alltför mycket skulle kunna hävda att samhället som helhet under perioden genomgår en total reorganisering (Nybom 1986 s.29). Vad låg då bakom denna förändring? För Nils Runeby är den dåvarande diskussionen om den svenska industrins påstådda ineffektivitet och låga arbetsproduktivitet vid sekelskiftet 1900 en viktig utgångspunkt. Behov av förändringar påtalades såväl för att stärka den svenska industrins konkurrenskraft som för att hejda emigrationen. Runeby ser två möjliga strategier för att lösa dessa problem; en konfrontations- och en integrationsstrategi. Emigrationsutredningen behandlar frågorna enligt ovan ingående och pekar i sitt betänkande 1910 på att reformer behövs inom bl.a. undervisningsområdet för att nationell integration och större nationell effektivitet skall kunna uppnås (Runeby 1978 s.24). Jan Larsson utvecklar tankar liknande Runebys. För honom är social integration och nationella samlingssträvanden under perioden 1895-1920 viktiga inslag i en utveckling präglad av organiserad kapitalism. Samförstånd i form av social integration kan därvid ses som en motpol till samhällskonflikter och som del i en konservativ idétradition. Genombrottet för sådana strävanden sker, enligt Larsson, kring sekelskiftet 1900 som motmedel mot skärpta klassmotsättningar (Larsson, Jan 1981 s.205-208). Det ovanstående tolkar jag som ett statens "församhälleligande". Statsmakten visade sig beredd att ta på sig alltfler uppgifter som tidigare skötts av det privata inklusive kommunerna. Statsbidrag till bibliotek skötta av kommuner och föreningar är ett uttryck för detta. Staten har i Sverige haft stor betydelse för folkbiblioteksutvecklingen, även om biblioteken haft annan huvudman. Det är därför intressant att studera den förändrade inställning statsmakten intog i frågan om bidrag till folkbibliotek från början av 1900-talet.

Staten och folkbiblioteken i Sverige fram till 1930:

De första folkbiblioteken d.v.s. sockenbiblioteken utvecklades inom kyrkans hägn. Motioner i riksdagen om statsbidrag till dem under åren 1828-1858 avslogs med hänvisning till att det ej var statens uppgift att stödja biblioteken i fråga. Således yttrade sig statsutskottet 1851 i frågan med att "Då det lärer böra ankomma på församlingarnas skoldirektioner, att på egen bekostnad anskaffa de böcker, hvarav de kunna anse sig vara i behof, finner utskottet något bidrag af allmänna medel till dylikt föremål icke böra ifrågakomma, utan hemställer att berörde motion lämnas utan afseende" (Statsutskottet utlåtande nr 89 punkt 277, Riksdagen 1850-51). En motion i frågan 1899 avstyrktes av statsutskottet med orden: "Utskottet anser det vara synnerligen önskvärdt att sträfvanden för inrättande och vidmagthållande af sockenbibliotek och andra liknande bokförråd måtte blifva med allmännare intresse omfattade, men då utskottet ej är öfvertygade om huruvida dessa sträfvanden böra med statsmedel understödjas, och då i vart fall den utredning, som i motionen innefattas icke synes vara af sådan beskaffenhet, att någon åtgärd med stöd af densamma bör af riksdagen vidtagas hemställer utskottet att /.../ icke må af Riksdagen bifallas" (Statsutskottets utlåtande nr 9 punkt 28, riksdagen 1899). 1902 kom åter en motion i frågan, som även den avstyrktes av statsutskottet.

Jag har ovan skrivit att Sverige fick sin första förordning om statsbidrag till folkbibliotek 1905, så läsaren av detta väntar sig en svängning i frågan nu. Det historiska omslaget i synen på statsbidrag till folkbibliotek skedde i diskussionen i riksdagens kamrar senare under 1902. Resultatet kan avläsas i den skrivelse till Konungen, d.v.s. regeringen, som riksdagen kom att avlåta i ärendet. Av den framgår bl.a. att erfarenheterna från såväl Sverige som från andra länder visade att "/.../folkbiblioteken visserligen kunde kallas till lif genom enskilda ifrares entusiastiska verksamhet och genom den offervilliga stämning, som kunde väckas men att för deras vidmakthållande och fortgående kräfvdes regelbundna årliga inkomster./.../någon genom-

gripande förbättring vore ej att vänta utan tillgripande af det botemedel, som redan för länge sedan föreslagits och som i fråga om öfriga åtgärder för folkbildningens befrämjande visat sig så verksamt, nemligen statsbidrag, stående i ett visst förhållande till de belopp, som på annan väg för ändamålet anskaffades. Genom statens medverkan på ifrågasvarande område skulle våra folkbibliotek vinna icke allenast ekonomisk hjälp, utan äfven en välbehörlig ledning och kontroll." Sålunda begärde riksdagen att Kungl. Maj:t skulle utreda frågan om statsbidrag till biblioteken i fråga. (Riksdagens skrivelse N:o 84 år 1902).

Motståndet mot statsbidrag var nu brutet. Enligt 1905 års förordning utgick dessa endast till bokinköp, inbindning av böcker samt tryckning av katalog. Församlings-, kommun- och föreningsbibliotek kunde få lika mycket som de själva satsat på bokinköp m.m. enligt ovan och maximalt 75 kr per år. Folkskoleinspektörerna skulle stå för inspektionen av biblioteken. Med de två följande förordningarna om statsbidrag till folkbibliotek 1912 och 1930 utvidgades statens insatser successivt. En viktig nyhet 1912 var att två tjänster som bibliotekskonsulenter inrättades vid ecklesiastikdepartementet med uppdrag bl.a. att upprätta en grundkatalog från vilken böckerna som köptes in för statsbidrag skulle hämtas. Konsulenterna kom länge att ansvara för utbildningen inom området bl.a. för en bibliotekarieutbildning från 1926. 1912 höjdes statsbidragen till maximalt 400 kr per bibliotek och år och även personal- och lokalkostnader kunde nu räknas in i underlaget för dem. 1912 beslutades dessutom om statsbidrag till studiecirkelbibliotek inom centralorganisationer med minst 20.000 medlemmar som själva anslog minst 6.000 kr per år för bokinköp. 1930 års förordning liknar den danska bibliotekslagen från 1920 och nu höjs bidragen till maximalt 10.000 kr per kommun och år och särskilda statsbidrag om lika mycket utgår till godkända centralbibliotek, senare benämnda länsbibliotek, som man ville upprätta två nya av per år (Torstensson 1994:2 s.16-20 samt 1994:3 s.49-51).

Ovanstående redogörelse för inställningen i riksdagen till statsbidrag överensstämmer väl med de teser Svenbjörn Kilander har om förhållandet mellan statligt/allmänt och privat/enskilt i Sverige under 1800-talet och förändringen av det omkring sekelskiftet 1900. Det kommunala ingår i det privata/enskilda i Kilanders schema. Under större delen av 1800-talet fanns, menar Kilander en strikt gräns för statens aktionsradie. Den följde samhällets indelning i en "allmän" och en "enskild" sfär. Staten utgjorde den "allmänna" sfären och skulle hålla sig borta från den "enskilda". Tongivande filosof vid denna tid var Christopher Boström och i hans filosofiska system var det en sträng åtskillnad mellan det "publika" samhället (staten) respektive de "privata" samhällena (t.ex. kommunen, familjen och individen) (Kilander 1991 s.118-119). Boström menade att förhållandet mellan de två skulle präglas av ömsesidig respekt. De var emellertid skilda åt. Staten var det publika samhället medan kommunen var ett av de privata. Gränsen mellan dem angav synen på det för staten tillåtna och otillåtna. Kommunen, som liksom t.ex. aktiebolagen tillhörde den privata sfären, skulle hållas utanför det publika samhället. Bl.a. framgår detta av 1862 års kommunallag i vilken det står att "Ej må kommunal myndighet sig befatta med verkställighetsåtgärd, som till offentlig myndighet hör" (a. a. s.45-48). Kilander menar att demarkationslinjen mellan de båda samhällssfärerna försköts mot slutet av 1800-talet samtidigt som den blev allt otydligare. I början av 1900-talet dominerar därför ej längre synen på kommunen som en del av samhällets enskilda sfär. Kilander menar dock vidare att det ej vore korrekt att beskriva förloppet som en kommunens metamorfos från ett enskilt fenomen till ett allmänt - inte heller den allmänna sfären hade blivit vid det gamla, bl.a. genom att den fått ett intimare förhållande till det privata näringslivet. I stället kan man säga att det hela är ett av uttrycken för en s.k. församhälligandeprocess, d.v.s. att staten alltmer ingriper i områden, som tidigare ansågs ligga utanför dess kompetens såsom tillhörande den privata sfären. (a.a. s.65). Kilander exemplifierar sin tes med att visa hur inställningen i riksdagen till bl.a. emigrationen och sociala frågor

ändrades från slutet av 1800-talet (Kilander 1988 s.159-163 och 172-173 samt dito 1991 s.66-121).

Vi har ovan sett hur riksdagens inställning till statsbidrag till folkbiblioteken ändrades i början av 1900-talet. Vi har också sett hur argumenten mot bidrag såg ut och succesivt förändrades. 1851 räckte det med att säga att "något bidrag av allmänna medel till dylikt föremål bör ej få ifrågakomma". 1899 menade utskottet däremot att det ej var övertygat "huruvida dessa sträfvanden böra med statsmedel understödjas".

Några nordiska folkbibliotekspionjärerens insatser och deras påverkan på svensk folkbiblioteksutveckling under decennierna kring sekelskiftet 1900:

Vi har nu sett hur staten från 1900-talets början tar allt större ansvar för utvecklingen av folkbiblioteken. Vi skall nu se på några nordiska folkbibliotekspionjärer från den tiden och vilken genomslagskraft deras idéer kom att få i Sverige.

Skall en pionjär inom något område kunna få genomslag för sina förslag gäller det att komma i rätt tid! Valfrid Palmgrens agerande i folkbiblioteksfrågan kom verkligen i rätt tid! Hon hade naturligtvis föregångare som beredde marken. 1893 är ett märkesår beträffande "public libraryidéernas" introducerande i Norden. De var naturligtvis kända här tidigare men det året togs flera viktiga initiativ (Åberg 1989 s.28). Det av dem som kom att få minst betydelse hos oss var det svenska initiativet från det året. Det gäller den välkände arkitekten Ferdinand Boberg, som beviljades resemedel från kommerskollegium för att i USA under och i samband med Chicagoutställningen 1893 studera "det slags byggnader, som i Amerika förekomma (i sådan utsträckning) under namn af 'Free Libraries', 'Public Libraries', 'Peoples Palaces' etc." I sin ansökan om resestipendium skrev han att: "Det finge väl otvifvelaktigt anses ha sin nytta med sig om en svensk arkitekt redan nu blefve satt i tillfälle att göra sig förtrogen med en byggnadstyp, motsvarande ett behof, som i Amerika vunnit fast häfd och där oupphörligen tillgodoses genom uppför-

andet av dylika byggnader i både större och mindre städer, samt hvars definitiva framträdande här i Sverige väl få antagas vara en begränsad tidsfråga". (Boberg 1892) Redan 1891 hade Boberg ritat en byggnad, som dock ej kom att uppföras, för bad, gymnastik och bibliotek i Gävle. (Boberg 1891) Boberg redovisade sina reseintryck i tre artiklar i Teknisk Tidskrift, avdelningen för byggnadskonst, 1896 samt i skriften "Fria folkbibliotek i Nordamerikas Förenta Stater" samma år. (Boberg 1896:1 samt 1896:2). Bobergs reseberättelser satte mycket lite spår i den samtida folkbiblioteksdiskussionen. Så har t.ex. Svenskt Pressregister del 4 omfattande åren 1895-97 inga hänvisningar till dem, även om registret har många sådana till Bobergs insatser inom andra områden (Svenskt Pressregister 4. 1895-97, 1985). Boberg var helt enkelt för tidigt ute! Tiden var ännu ej mogen i Sverige för en diskussion om en utveckling av de dåvarande folkbiblioteken till sådana av "public librarytyp". Det är nu dags att gå över till en dansk folkbibliotekspionjär, som kom att få stor betydelse för den svenska folkbiblioteksutvecklingen.

År 1893 blev den redan biblioteksintresserade adjunkten vid läroverket i Horsens, Andreas Schack Steenberg, uppmärksam på de engelska och nordamerikanska folkbiblioteksidéerna genom den österrikiske professorn Edward Reyers bok "Entwicklung und Organisation der Volksbibliotheken". I Reyers bok finns bl.a. ett längre avsnitt om Boston Public Library (Reyer 1893 s.41-57). Genom läsning, två studieresor till England m.m. fick Steenberg underlag till att år 1900 ge ut sin mycket initierade bok "Folkebogsamlingar. Deres Historie og Indretning" (Steenberg 1900). Boken blev uppmärksam och anmäld i Sverige (Stg. 1900 och Brulin 1901). Den utkom 1902 i en förkortad version i Verdandis småskriftserie under titlen "Om folkbibliotek" (Steenberg 1902). Steenberg hade 1902 presenterat sin syn på "public libraryidéerna" för svenskar åtminstone tre gånger. Första gången var vid det första privata nordiska skolmötet på Askovs højskole år 1896. Föredraget publicerades i tidskriften Verdandi senare samma

år (Steenberg 1896). Vid det andra privata nordiska skolmötet på Nääs slott utanför Göteborg år 1898 var det åter en diskussion om "public libraryidéerna" efter en inledning av Steenberg (Andra privata nordiska skolmötet/.../1901). Mest välkänt av de tre anförandena enligt ovan är dock det Steenberg höll på det nordiska folkbildningsmötet i Uppsala och Stockholm 1901 (Steenberg 1901). Först år 1902 fick Steenberg möjlighet att resa till USA (Svane-Mikkelsen 1978 s.111). Knut Tynell skrev beträffande Steenberg 1931 att "Ungefär vid sekelskiftet fingo de svenska folkbibliotekens målsmän för första gången göra bekantskap med de nya anglosachiska biblioteksidéerna i en skildring, som på en gång var fotad på ingående självsyn och utmärktes av en personlig färgning. Det var genom ett föredrag, som vid folkbildningsmötet i Stockholm 1901 hölls av den danske föregångsmannen på biblioteksområdet, dåvarande adjunkten, sedemera professorn Andreas Schack Steenberg. Av Steenbergs redogörelse fick man till en början veta, hur ett engelskt eller amerikanskt folkbibliotek tedde sig för den, som kom dit på ett hastigt besök" (Tynell 1931 s.110). De första ordentligt uppmärksammade presentationerna av "public libraryidéerna i Sverige gjordes alltså av en dansk, som hade blivit uppmärksammad på idéerna i fråga av en österrikare, som bl.a. besökt och skrivit om världens då ledande folkbibliotek Boston Public Library (Steenberg 1921 s.47-48). Steenberg gjorde det tydligen så övertygande att man kunde förutsätta att han redan då själv varit i USA för att studera biblioteken i fråga. Att Steenbergs insatser kom att få större betydelse än Bobergs för svensk folkbiblioteksutveckling beror, som jag ser det, på två orsaker. Den viktigaste är att han var verksam bland skolfolk. De var starkt pådrivande för de svenska folkbibliotekens utveckling under åren kring sekelskiftet 1900. Den andra är att hans viktigaste insatser för Sverige kom under åren 1900-02. Tiden höll då på att mogna i folkbiblioteksfrågan i Sverige! Mottagligheten var större än några år tidigare.

Norge var det första Nordiska land i vilket folkbiblioteksidéerna från USA blev grundligt presen-

terade. I Norge var man också först med att låta dem få genomslag i praktisk verksamhet. Den person, som är mest känd i detta sammanhang är Hakoon Nyhuus, som mycket framgångsrikt kom att leda omorganiseringen och utvecklingen av det Deichmanske bibliotek i Kristiania från slutet av år 1898 fram till dess att han insjuknade 14 år senare. År 1898 hade dock marken kraftigt beretts av Hans Tambs Lyche. Nyss hemkommen från USA år 1893 grundade Tambs Lyche tidskriften *Kringsjaa*. Den behandlade tidens aktuella frågor inom vetenskap och samhällsliv. Redan i juni 1893 skrev Tambs Lyche bl.a. följande i en artikel benämnd "Offentlige biblioteker": "Kommunerne opretter vandværk og gasværk, og det er overmaade vel. Men jeg vover at paastaa, at det er af endnu større viktighed for befolkningens vel, at kommunen opretter gode biblioteker til fri afbenyttelse. Kan den icke greie det alt, saa lad os faa biblioteket, og vi vil klare os uden gas og uden vandledninger. Det er bedre, at hver man stoler paa sin egen brønd som kilde for hans drikkevand, end at hver mand maa lade det være afhængigt af sin egen pung, hvad bøger, hvad visdom, hvad tanker, hvad hjælp og inspiration han kan skaffe sig. Netop fordi en mand kan existere uden læsning og derfor saa let forsømmer, hvad det i den retning er nødvendig for baade hans timelige og evige vel, naar han selv maa skaffe sig det fornødne med sine smaa medler, - netop derfor er det her det offentliges pligt og opgave at træde hjælpende og ledende til" (Tambs Lyche 1893 s.761). Tambs Lyche är ett utmärkt exempel på den starka tro på det välutrustade folkbibliotekets betydelse, som då var vanlig hos de ledande främjarna av folkbiblioteks-saken. *Kringsjaa* tog in många artiklar om de nordamerikanska folkbiblioteksförhållandena från starten 1893. Tambs Lyche verkade också för en förbättring inom området i Norge och då inte minst i Kristiania där han tillsammans med två bibliotekarier vid universitetsbiblioteket lade fram ett förslag till en reorganisering av det Deichmanske bibliotek, vilket upprättats genom en donation 1780, men som då förde en tynande tillvaro. I rapporten skrev Tambs Lyche om folkbiblioteksförhållandena i USA och pekade på behovet av såväl

inbjudande lokaler, ett bokbestånd som kan tillfredsställa många olika slags behov som av välutbildad energisk och utåtriktad personal (Tambs Lyche 1898 s. XLIV, Torstensson 1987 s.17-18 samt Byberg 1993 s.25-26).

Månaden efter Tambs Lyches död, d.v.s. i maj 1898, beslöt Kristianias stadsfullmäktige att sätta igång med reorganiseringen av biblioteket. Haakon Nyhuus, nyss hemkommen från bl.a. biblioteksarbete i USA blev utnämnd till chef för det Deichmanske bibliotek fr.o.m. den 1 september samma år. Nyhuus satte omedelbart igång med reorganiseringen av biblioteket. Så steg t.ex. utlånings-siffrorna från 20-25.000 per år till 177.000 redan 1899 och 450.000 1904. Biblioteket var då det klart ledande folkbiblioteket i Norden. (Arnesen 1913 samt Ringdahl 1985 s.130). Hur påverkades då de svenska folkbiblioteken av vad som hände i Norge? Jag har ej hittat någon hänvisning till Tambs Lyche i de svenska tidskrifter som då regelbundet hade artiklar i folkbiblioteksfrågan. I Svenskt Pressregister del 4, omfattande åren 1895-97 finns åtta hänvisningar till Tambs Lyche varav fyra gäller artiklar i Kringsjaa. Ingen av artiklarna handlar, såvitt framgår av rubrikerna, direkt om bibliotek (Svenskt Pressregister 4. 1895-97, 1985). I del 3 för åren 1891-94 finns inga hänvisningar till Tambs Lyche (Svenskt Pressregister 3. 1891-94, 1973). Artiklarna om "public libraryidéerna" i Kringsjaa under åren 1893-97 tycks inte ha satt några större spår i den svenska folkbiblioteksdebatten. Vad skulle det kunna bero på? Norge och Sverige var ju i union under den aktuella tiden och kontakterna mellan länderna måste ha varit många. Kringsjaa bör rimligen ha varit välkänd i progressiva intellektuella kretsar i Sverige. Att folkbiblioteksartiklarna ej blev omskrivna hos oss tolkar jag snarast som ett uttryck för läget här i folkbiblioteksfrågan under de berörda åren. Tambs Lyche var helt enkelt för tidigt ute för svenska förhållanden! Hur annorlunda var det ej några år senare beträffande inflytandet från Norge! I det Deichmanske biblioteks årsberättelser från åren 1901-1904 finner man tio besök från Sverige noterade.

Jag är övertygad om att impulser utifrån är viktiga när man vill bygga upp något nytt. Det är dock först sedan tiden "blivit mogen" som idéerna i fråga får möjlighet att förverkligas. Det arbete som pionjärer dessförinnan utfört skall dock inte underskattas. De var med och beredde marken. De ovanstående avsnitten om arbetet för "public libraryidéerna" i Norden från år 1893 och åren närmast därefter har visat att intresset för dem i Sverige successivt växte efter en trög start under 1890-talet. Det är intressant att se hur liten uppmärksamhet Boberg väckte med sin beskrivning av byggnader och verksamhet inom folkbibliotekssektorn i USA. Inte ens de tidskrifter som under slutet av 1890-talet innehöll artiklar i folkbiblioteksfrågan såsom Svensk Läraretidning och Verdandi presenterade eller kommenterade Bobergs insats inom området. Vi ser hur intresset för "public libraryidéerna" ökade hos oss vid sekelskiftet 1900 och hur idéerna i fråga blir presenterade med full kraft av Valfrid Palmgren vid slutet av 00-talet.

Valfrid Palmgren förefaller att ha kommit i precis rätt tid beträffande sitt agerande för "public libraryidéerna". Ett resestipendium på 1.200 kr från Ecklesiastikdepartementet möjliggjorde för henne att sätta sig "i tillfälle att under hösten 1907 i Nordamerikas förenta stater studera biblioteksvetenskap med särskild hänsyn till seminarie-, skol- och folkbibliotek" (Palmgren Munch-Petersen 1959/1960 s.167). 47 år senare sammanfattade hon resans betydelse: "Jag kom, jag såg, och jag blev besegrad." (Palmgren Munch-Petersen 1954 s.6). 1909 utkom den officiella reseberättelsen d.v.s. boken Bibliotek och folkuppfostran (Palmgren 1909). Palmgren minns långt senare detta med välbehag när hon skriver: "När jag nu på min ålders dag går igenom gamla papper ser jag med glad förvåning att min bok väckte ett säkerligen för en bok av det slaget enastående uppseende. Det torde knappast ha funnits någon svensk tidning eller tidskrift som inte har ägnat den ingående, spaltlånga anmälningar. Gurli Linder, Karl Waburg, Axel Erdman, Matilda Widegren - för att bara nämna ett par anmälare - skrev långa artiklar

om de nya biblioteksidéerna, Ecklesiastikdepartementet inköpte ett antal exemplar för utdelning i skolor. Boken översattes till danska, finska, holländska och isländska. När jag nämner allt detta är det inte för att berömma varken boken eller författaren. Jag omtalar det för att visa, vilket latent intresse det den gången fanns för bibliotekssaken. Boken kom i vad man kallar behaglig tid." (a.a. s.7) Som ovan framgått fick Palmgren 1909 i uppdrag av ecklesiastikministern att utreda förhållandet mellan staten och folkbiblioteken i Sverige. Att Palmgrens bok på statens bekostnad utdelades i många exemplar och att hon samma år fick utredningsuppdraget enligt ovan kan inte ha berott på något annat än att regeringen då var beredd att öka sina insatser för att utveckla folkbiblioteken i Sverige. 1909 var storstrejkens år och året efter kom emigrationsutredningen. Den konservativa regeringen var beredd att utvidga statsmaktens uppgifter i vad, som jag ser det, en strävan att integrera arbetare och övriga i den då s.k. "underklassen" i det snabbt föränderliga Sverige. I nästa avsnitt ger presenterar jag min syn på hur en analys av folkbiblioteksutvecklingen i Sverige under den aktuella perioden skulle kunna läggas upp.

Att analysera folkbiblioteksutveckling

Ovan i studien har jag behandlat begreppen aktör och struktur samt hur en analys som tar hänsyn till bådadera skulle kunna läggas upp. Jag återkommer till den frågan nedan men kommer dessförinnan att ta upp några aspekter kring hur svensk samhällsutveckling, och då främst den under den i studien aktuella perioden, skulle kunna analyseras.

En fråga, som varit mycket aktuell i historieforskningen under senare decennier gäller användandet av teorier. Två historiker, som behandlat den är Jürgen Kocka och Hans-Ulrich Wehler. De två historikerna förespråkar ej teorier med generell räckvidd utan s.k. "middle-range-theories", vars användbarhet är begränsade i tid och rum (Nybom 1988 s.128). Tidigare i studien har vi sett hur Williams skulle vilja använda teorier inom bib-

lioteks- och informationsvetenskapen beträffande historiska studier. Jag är skeptisk emot Williams målsättning att försöka få fram "lagar för biblioteksutveckling" och instämmer i Bo Stråths ord när han skriver att: "Men när historiker använder teorier kan det aldrig vara för att etablera lagbundenheter och universella sammanhang utan för att begreppsligt ordna, beskriva och i någon sorts mening förklara bestämda historiska epoker och förlopp" (Stråth 1988:3 s.38). Jag kommer inte att använda mig av "middle-range-theories". I stället tycker jag att det ligger mycket i det Stråth menar när han skriver att: "Eftersom allt är i ett flytande tillstånd av förändring, kontinuerligt eller diskontinuerligt, måste det analytiskt riktiga vara att fasindela förändringsprocessen. Varje fas är i sig unik men i det unika kan mönster urskiljas, och då särskilt med komparativ metod." Dessa mönster kan ligga till grund för teoribildning menar Stråth, som finner Torstendahls, tidigare i studien berörda fasindelning av kapitalismen, som en tillämpning av den metod han förordar (Stråth 1988:2 s.391-392). Ovan har jag pekat på det organisationsmoment som blev allt tydligare i Sverige från slutet av 1800- och framförallt från början av 1900-talet. Jag är därför böjd att finna begreppet organiserad kapitalism användbart.

För att kunna förklara den svenska samhällsutvecklingen under decennierna runt sekelskiftet 1900 tror jag att begreppen kontinuitet och diskontinuitet kan vara av intresse. Beträffande diskontinuitet har vi ovan sett hur t.ex. statsmakten fick en ändrad roll under perioden i fråga för att kunna lösa samhällsliga problem. Detta är en allmän trend i den industrialiserade världen. Finns det då något som utmärker den svenska eller skandinaviska utvecklingen i detta sammanhang jämfört med utvecklingen i andra länder där staten också kom att spela en viktig roll som i t.ex. Japan och Tyskland? Flera författare menar att så är fallet. Stråth menar att utvecklingen i Skandinavien under den aktuella perioden kännetecknas av "peaceful and gradual change" och att det är ett viktigt forskningsområde att undersöka "how compromises have been reached and coalitions formed, and how social struc-

ture and culture (as a mediating element) have diverted and channelled social tension and conflict". Stråth menar vidare att det är viktigt att därvid studera hur strukturer förändras och att begreppet kontinuitet ej behöver stå för något statistiskt utan tvärtom som ett uttryck för förändring som sker gradvis och fredligt (Stråth 1988:1 s.1-5). Vi har ovan sett hur Jan Larsson betonat inslagen av integration och nationella samlingssträvanden under den i studien aktuella perioden. En annan forskare, som understrukt integrationsaspekten är Ingemar Norrlid. Sven-Eric Liedman skriver om Norrlid att han visat att genombrottet för en ideologi som han kallat integrationismen och som låter stat och kommun sjunka in i "det allmännas" vida famn ägde rum i början av seklet i Sverige. Detta skulle vara oförenligt med äldre kommunideologers föreställningar om en egen, kommunal, halvt om halvt privat verksamhetsfär vid sidan av den statliga. Som ideologi var den i lika mån barn av begynnande industrikapitalism som inbrytande politisk demokrati. Den moderna högern och den socialdemokratiska vänstern stod, enligt Liedman, gemensamt bakom den. Liedman menar vidare att den svenska utvecklingen mot integrationism inte är unik utan att den i stället av allt att döma är en central aspekt av de kapitalistiska samhällens moderniseringsprocess. Samtidigt frågar sig Liedman om man inte i den sällsynta harmonin i den svenska utvecklingen kan finna en särprägel. Han frågar sig också om det inte därtill finns en specifik svensk tradition som bäddat för integrationismens snabba seger och därtill till dess nationella särart. Liedman driver därom en tes, som han vill sammanfatta med "att den kontinuitet i den svenska utvecklingen som man kan finna torde ligga i relationen mellan statsmakt och (övrigt) samhälle; integrationismens ideologi skulle på sätt och vis vara förberedd." Liedman söker ett mönster, som han menar i vissa stycken är stabilt. Han vill också söka påvisa hur mönstret i fråga får en radikalt förändrad innebörd i och med kapitalismens och den politiska demokratins moderna genombrott i Sverige (Liedman 1984 s.400-401).

Mönstret som Liedman menar sig se består av en tradition med bl.a. en centralmakt, som ej är en hänsynslös överhet utan som snarare står för samarbete med lokal makt d.v.s. bönderna på landsbygden och borgerligheten i städerna. I traditionen spelar enhetsideologin en viktig roll. Endast i svåra fall behöver överheten ta till svärdet för att tvinga perefirin till underkastelse. Det som händer kring sekelskiftet är att integrationen i samhället ändrar karaktär. Vi har tidigare sett hur synen på relationen mellan stat och kommun var i 1800-talets Sverige. Liedman understryker Boströms roll under den perioden som uttolkare av bl.a. relationen i fråga. För Boström möts de privata samhällena, som vi ovan sett för honom också inbegrep kommunerna, och det offentliga, d.v.s. staten, enligt Liedman, genomståndsrepresentationen. Riksdagen var då alltså en representation av "privata samhällen" och ej av individer. Medborgarna var alltså enligt Boströms uppfattning med och påverkade i riksdagent via något "privat samhälle" och detta oberoende av eventuell rösträtt i val (a.a. s.405-415). Såväl de konservativas strävan att integrera den växande arbetarklassen som arbetarnas strävan att genom bl.a. bildningsarbete i form av egna bibliotek vinna i respektabilitet och därigenom få större inflytande inom de rådande samhällsförhållandenas ramar kan ses som en fortsättning på en gammal samspelstradition. Det är bara det att den tagit sig nya uttryck i tider av industrialisering och demokratisering.

När man vill försöka förklara varför folkbiblioteks-idéer av "public librarytyp" hade så svårt att bli uppmärksammade i mitten av 1890-talet men däremot rönt så stort intresse knappt 15 år senare känns det naturligt att se det hela i termer av att en ny typ av integrationssträvanden krävde nya medel för att kunna bli effektiva. Sockenbiblioteken och de andra dåvarande biblioteken av folkbibliotekstyp kunde med sina respektive dåvarande verksamheter ej vara verkamma medel för att uppnå en för de ledande samhällskrafterna eftersträvad integration i det tidiga 1900-talets Sverige. Det var det Valfrid Palmgren så engagerat uttryckte i sitt tal till Stockholms stadsfullmäktige 1910. Något nytt behövdes.

Det ovanstående kan måhända leda till slutsatsen att jag menar att strukturen spelar stor roll för att förklara en utveckling. Det bjuder jag på men samtidigt vill jag uppmärksamma att det var dåtidens svenska aktörer, som i ett skede karaktäriserat av politisk och social kris orsakad av snabba samhällsförändringar, strävade efter att komma ut ur krisen genom att försöka integrera de växande arbetarskara i det framväxande "nya" samhället. Det var människor, aktörer, som valde alternativet i fråga som krislösning. När de gjorde det var deras tänkande, som Giddens uttrycker det, begränsat men dock ej determinerat av strukturerna. Samtidigt påverkades de av sina erfarenheter, som bl.a. utgjordes av svensk samhällstradition. Såväl strukturerna som erfarenheterna påverkade dem att försöka komma ut ur krisen med hjälp av integration och ej genom konflikt. I den nya situationen måste den nya typen av integration vara en sådan avpassad till den förändrade tidens krav på demokrati och arbetseffektivitet. Det ovanstående vill jag se som ett exempel på att aktörer är med och utformar strukturer samtidigt som de är påverkade av dem.

Vi har ovan sett hur begreppet folkbibliotek började få en ny innebörd i Sverige under 1900-talets första årtionde. När man analyserar aktörers uttalanden är de begrepp de använder samt vad de lägger i dem av stort intresse. För Koselleck är begreppen och deras utvecklingshistoria något mycket viktigt när en historisk utveckling skall analyseras. Han har speciellt studerat frågan i relation till den snabba förändringsprocess bl.a. präglad av politisk kris, som kännetecknar vad Koselleck betecknar "moderniteten" d.v.s. fr.o.m. 1700-talet. Moderniteten kännetecknas bl.a. av människornas strävanden att utforma sin egen framtid. I det sammanhanget är det viktigt att se med vilka begrepp aktörerna försöker påverka skeendet. Speciellt viktigt är därvid den innebörd de lägger i begreppen. Genom att använda ett visst begrepp på ett bestämt sätt är man med och tolkar världen och identifierar problem, som man samtidigt försöker finna lösningar på. De som har makt över begreppen är med och utformar världen i enlighet

med sina egna intressen (Stråth 1990 s.2-5). Stråth menar beträffande detta att "Successful and attractive concepts in themselves constitute more or less complete interest-mediating and action-oriented frameworks of interpretation. The crucial question for their role in the social discursive contests is what degree of social consent or conflict they express and promote. To what extent do they bridge what is perceived as class interests? To what extent do they underpin class conflict and social polarisation?/.../Concepts provide social classes with elaborated interest-expressing intellectual tools." (a.a. s.8-9) Låt oss nu se på folkbiblioteksbegreppet med den innebörd det alltmest fick efter bl.a. Valfrid Palmgrens insatser. Med Stråths ord tycker jag att det är ett framgångsrikt och attraktivt begrepp, som är handlingsinriktat och som samtidigt hjälper till att medla mellan olika intressen i samhället. Det verkar mot målet socialt samförstånd genom att det överbrygger klassmotsättningar. Beträffande de s.k. högre samhällsklasserna kan man säga att det uttrycker deras intressen på ett klassöverbyggande sätt. För arbetarna uttrycker begreppet deras intressen genom att ge redskap för ökat inflytande i samhället. Med detta vill jag säga att liksom det "gamla" folkbiblioteksbegreppet uttryckte sin tids integrationssträvanden så uttryckte det "nya" en ny och förändrad tids. I det ovanstående ser vi samtidigt såväl kontinuitet som diskontinuitet. Om relationen mellan dem menar Stråth att "The precise extent and nature of continuity and discontinuity in the process of change does not depend on objective socioeconomic structures *per se* but on the creation of meaning in the political discursive struggles." (a.a. s.9).

Vad är då struktur respektive aktör i att t.ex. staten ingrep i allt fler frågor i samhället och att de då ledande samhällskikten satsade på en integrations- och ej konfrontationsstrategi gentemot arbetarna? Detta sker samtidigt som strukturerna i samhället genomgår kraftiga förändringar. Hur skall i ett sådant läge en integrationsstrategi kunna förklaras? Jag känner att det är viktigt att ha något att utgå ifrån när man vill genomföra någon slags analys av

en aspekt av samhällsutvecklingen. Det känns för mig naturligt att utgå från aktörer. De uttrycker tankar, agerar eller agerar ej. I en studie som denna kommer man oftast ej så nära enskilda aktörer. När man tolkar deras agerande gör man det som regel ej i första hand utifrån kunskaper om dem som personer utan mer utifrån dem som representanter för vissa intressen vid en viss tid och plats. De får antas bära med sig erfarenheter som är typiska för dem de är representanter för. Naturligtvis kan man också studera vissa aktörer mer ingående i deras strävanden att verka i folkbibliotekssaken. Det kräver dock att studien avgränsas till ett fåtal aktörer, för vilka det finns gott om källmaterial. Även i det senare fallet kommer strukturernas roll att bli viktiga. Analysen underlättas dock i sådant fall av att aktören/erna kan kartläggas bättre. Jag planerar att senare genomföra en studie av det slaget.

Vad kännetecknar då en aktör? Han/hon är en lärande människa, som fortlöpande får erfarenheter genom egna iakttagelser eller på annat sätt t.ex. via massmedia. Lärandet och erfarenheterna kan leda till passivitet; att det är säkrast att ej tänka högt eller agera på ett sätt som kan utmana de styrande. Samma saker kan också leda till aktivitet. Man märker att samhället är föränderligt och möjligt att påverka samt att emancipatoriskt inriktat handlande som förr möttes av hård repression numera behandlas med större mildhet. Ekonomisk utveckling, inklusive bättre kommunikationer, ledde till folkomflyttningar och snabbare idéspredning. Varför agerade då aktörer med att t.ex. argumentera för folkbibliotek eller vara med och grunda sådana? Det är viktigt att studera aktörernas argument om man vill försöka besvara en sådan fråga. När man studerar argumentationen måste man dock alltid tänka på vilka aktören vänder sig till med sitt budskap och vad han/hon kan tänkas vilja uppnå med det. Viktigt är alltid att försöka utröna vilket intresse aktören kan ha i det avsedda utfallet av agerandet samt om det är hot som skall avvärjas eller möjligheter som skall infrias. Det är också viktigt att kunna förklara aktörernas förmåga att agera. De måste ha en sådan ställning i samhället

att de kan handla utan risk för kraftig repression. Arbetarnas och deras representanter började få allt större möjligheter att agera under tiden från främst 1880-talet. Fackföreningar och socialdemokratiska föreningar började bildas. Även om repression kunde förekomma kunde de inte slås tillbaka utan kom från 1890-talet att få allt större betydelse. Från slutet av 1890-talet började även socialister att komma in i riksdag och kommuner genom samarbete med liberaler. Under samma period grundades socialistiska tidningar. Arbetaren började få både plattform och språkrör för sitt agerande. Därigenom förändrades även arbetarnas erfarenheter. De började inse att kamp kunde löna sig. De såg förändringarna i samhället och fick förväntningar om allt större inflytande för egen del. Förväntningarna hjälpte till att mobilisera för ytterligare kamp o.s.v. Naturligtvis förekom också bakslag såsom storstrejken 1909. Det var dock endast en tillfällig tillbakagång som relativt snart kunde återhämtas.

Det är nu dags för några avslutande synpunkter angående hur frågan om strukturernas respektive aktörernas betydelse skulle kunna beaktas i en studie av folkbiblioteksutveckling. Jag vill då passa på att anknyta till tidigare refererade tankar av Ricoeur om relationen mellan förståelse och förklaring. Det gäller härvid såväl Ricoeurs tes om att det ej finns någon förklaring, som inte fullbordas genom förståelsen, men också hans tankar om att analysen i bästa fall kan leda från den naiva till den lärda förståelsen via förklaringen. Jag har tidigare i studien skrivit om vad det kan ge att utgå från aktörerna när en utveckling i samhället skall analyseras. Vi vill därvid försöka såväl förstå aktörerna som förklara deras agerande.

Sätten att angripa problemen är ej självklara eller givna av strukturerna. De kan snarare förklaras av att aktörerna i fråga väljer ett utifrån svenska och nordiska traditioner emanerat integrativt angreppssätt på problemen. När de agerar påverkar de samtidigt strukturerna. I strukturerna ingår därvid inte bara, menar jag, sådant som folkbibliotek i sig. I dem ingår också tankarna om vad de

skall tjäna för ändamål. Dessa tankar påverkar folkbibliotekens vidare utveckling. Med förändrade samhällsförhållanden och hur aktörerna ser på hur de skall angripas förändras även tänkandet kring folkbibliotek och folkbildning i övrigt. Detta förändrade tänkande påverkar sedan folkbibliotekens vidare utveckling. Hela tiden är det aktörer, begränsade av de rådande strukturerna, som är med och påverkar strukturernas vidare utformning.

Erfarenheter från händelser i samhället skrämde många konservativa i sekelskiftets Sverige samtidigt som de kunde skapa förväntningar inför framtiden hos dåtidens radikaler. Nu fanns alla möjligheter. Arbetarna utattes ej längre för så kraftig repression när de medels ökade kunskaper ville förändra världen. Möjligheten att göra detta, bl.a. med hjälp av kunskaper fanns. Endast arbetarnas okunnighet och oföretagsamhet utgjorde hindren på vägen. Detta är den tidiga arbetarbildningens period. Inflytandet i de samhälleliga organen är ännu i sin linda. Något decennium senare var bilden förändrad. Då hade bildningsfrågorna en framträdande plats på socialdemokratins dagorning. Det känns som om det var viktigt för arbetarorganisationerna att genom bildningsarbete kunna bli betraktade som en respekterad motpart i arbetet på att förändra samhället. Man samarbetade gärna med t.ex. liberalerna i bildningsarbetet samtidigt som man ville bygga upp egna bildningsorganisationer. Jag ser det som att man ville förändra samhället samtidigt som man växte in i det. Här fanns ett integrativt moment men integrationssträvandena i Sverige kom främst ovanifrån. De kan främst ses som ett svar ovanifrån från krav underifrån (Stråth 1988:1 s.3).

Avslutande synpunkter

Hur skall då en folkbiblioteksutveckling kunna förklaras? Ovan har jag gett min bild av hur man skulle kunna angripa frågan om att förklara varför "public libraryidéerna" började slå igenom i Sverige vid 1900-talets början. Vi ser hur folkbiblioteksutvecklingen kan ses som ett inslag i förändringar i strukturen. Samtidigt är det människor,

aktörer, som genom sitt handlande, är med och förändrar strukturerna. När de gör detta, mitt i en snabb industrialiseringsperiod, påverkas deras tänkande kring problemlösning även av den svenska integrationstraditionen. Jag ser industrialisering och demokratisering som nödvändiga men ej tillräckliga villkor för en folkbiblioteksutveckling. I en sådan förändringsprocess upplevs många såväl hot som möjligheter av representanter för samhällets olika klasser. En satsning på folkbibliotek i ett sådant läge är ett tecken på att biblioteken i fråga ses som ett medel för att undanröja hot eller uppfylla förväntningar. Varför utvecklar då inte alla länder goda folkbibliotek under en process av industrialisering och demokratisering? Det kan bero på att man i länderna i fråga valt att angripa samhällsproblemen med andra metoder. Detta i sin tur är avhängigt av djupt liggande traditioner i dessa länder, traditioner som sin tur begränsar aktörernas möjliga handlingsalternativ. Min ovanstående hypotes kräver ytterligare folkbibliotekshistorisk forskning i ett flertal länder för att kunna verifieras eller förkastas. Jag menar att en forskning med ovan angiven inriktning är nödvändig om vi vill försöka förklara skillnaderna i folkbiblioteksutveckling mellan olika länder. De av Williams förepräskade forskningsmetoderna anser jag ej tillräckliga för att kunna uppnå detta!

Litteratur

Andra privata nordiska skolmötet å Nääs den 3-8 augusti 1898, (Stockholm 1901)

Arnesen, Arne, "Haakon Nyhuus", For Folke- og Barneboksamlinger 1913, s.101-104.

Berger, Peter L och Luckman, Tomas, Kunskaps-sociologi, (Stockholm 1979 org. på engelska 1966).

Boberg, Ferdinand, Ritningar över utkast till byggnad för bad, gymnastik och bibliotek i Gefle, Stockholm i maj månad 1891. Förvaras i Gävle centralarkiv.

- Boberg, Ferdinand, Ansökan från Boberg ställd till Konungen om erhållande av resebidrag för att studera folkbiblioteken i USA samt besöka världsutställningen i Chicago 1893. Ansökan är daterad Stockholm den 30 december 1892. Förvaras i riksarkivet.
- Boberg, Ferdinand, "Fria folkbibliotek i Förenta staterna - reseberättelse", Teknisk Tidskrift, Afdelningen för byggnadskonst 1896, s.24-27, 39-45 samt 53-58.
- Boberg, Ferdinand, Fria folkbibliotek i Nordamerikas förenta stater - Anteckningar från en studieresa sommaren 1893, (Stockholm 1896)
- Brulin, Herman, "Anmälan av Andreas Schack Steenbergs bok Folkebogsamlingar, deras Historie og Indretning från 1900 samt Verner Söderbergs dito Sveriges sockenbibliotek och öfriga anstalter för folkläsnning från 1901", Nordisk tidskrift 1901, s.167-173.
- Byberg, Lis, "Public Library Development in Norway in the Early Twentieth Century: American Influence and State Action", Libraries and Culture 1993, s.22-34.
- Carnegie, Andrew, Autobiography of Andrew Carnegie, (Boston och New York 1920)
- Dain, Phyllis, "Ambivalence and Paradox: The Social Bonds of the Public Library," Library Journal 100 no.3 (1 February 1975), s.261-266.
- Det Deichmanske Bibliotek, Aarsberetninger 1901-1904.
- Ditzion, Sidney H., Arsenals of a Democratic Culture: A Social History of of the American Public Library Movement in New England and the Middle States from 1850 to 1900. (Chicago 1947)
- Harris, Michael H., "The Purpose of the American Public Library. A Revisionist Interpretation of History", Library Journal 98 no. 16 (15 September 1973), s.2509-2514.
- Harris, Michael H., The Role of the Public Library in American Life. A Speculative Essay, (Stencil, University of Illinois Graduate School of Library Science 1975)
- Harris, Michael H., "The Dialectics of Defeat: Antimonies in Research in Library and Information Science", Library Trends 1986 s.514-531.
- Kajberg, Leif, "Michael H. Harris - en presentation", Biblioteksarbejde nr. 32 1991, s.35-41.
- Kilander, Svenbjörn, "Staten byter ansikte. Statsuppfattning och samhällssyn 1860-1910", i Nybom, Torsten&Torstendahl, Rolf (red.) Byråkratisering och maktfördelning, s.155-185, (Uppsala 1988)
- Kilander, Svenbjörn, Den nya staten och den gamla, (Uppsala 1991)
- Koselleck, Reinhart, " 'Space of Experience' and 'Horizon of Expectation': Two Historical Categories", i hans Futures Past - on the Semantics of Historical Time, (Cambridge, Mass., 1985), s.267-288.
- Kungl. Maj:ts Nåd. Proposition N:o 47 den 31 december 1904 angående understöd åt folkbibliotek m.m.
- Larsson, Jan, "En ny nationell effektivitet. Några perspektiv på svensk hisstoria 1895-1920", i Teori- och metodproblem i modern svensk historieforskning, en antologi redigerad av Klas Åmark, s.202-227, (Stockholm 1981)
- Liedman, Sven-Eric, "Sveriges rike måste vara det eviga...", i Den dolda historien, Ronny Ambjörns-son och David Gaunt (red.), s.399-416, (Stockholm 1984)
- Lundquist, Lennart, "Aktörer och strukturer", Statsvetenskaplig Tidskrift 1984, s.1-22.

Mickelson, Peter, "American Society and the Public Library in the Thought of Andrew Carnegie", *Journal of Library History* 1975, s.117-138.

Nybom, Thorsten, "Samhällsformation och samhällsorganisation i Sverige 1890-1975 - en principskiss", *Historisk Tidskrift* 1986:1, s.19-53.

Nybom, Thorsten, "En västtysk utmaning - Emanicipatorisk historieforskning i Förbundsrepubliken", i Rolf Torstendahls och Thorsten Nyboms bok *Historievetenskap som teori, praktik, ideologi*, s.118-133, (Stockholm 1988)

Nyhuus, Haakon, "Biblioteker for alle", *Ord och Bild* 1903, s.435-447.

Palmgren, Valfrid, *Bibliotek och folkuppfostran - Anteckningar från en studieresa i Amerikas Förenta Stater*, (Stockholm 1909)

Palmgren, Valfrid, *Förslag angående de åtgärder som från statens sida böra vidtagas för främjande af det Allmänna Biblioteksväsendet i Sverige*, (Stockholm 1911).

Palmgren Munch-Petersen, Valfrid, "Det var en gång - Ett stycke bibliotekshistoria nedskrivet efter anmodan", *Biblioteket och vi* 1954, s.5-20.

Palmgren Munch-Petersen, Valfrid, "Sveriges första kvinnliga biblioteksamanuens", *Biblis* 1959/1960, s.157-178.

Reyer, Edward, *Entwicklung und Organisation der Volksbibliotheken*, (Leipzig 1893)

Ricoeur, Paul, *Från text till handling - En antologi om Hermeneutik*, red. Peter Kemp & Bengt Kristiansson, (Lund 1988, franskt org. 1986)

Riksdagens skrivelse No. 84 år 1902 till Konungen angående statsbidrag åt sockenbibliotek och med dem jämförliga boksamlingar.

Ringdahl, Nils Johan, *Bok og Borger - Deichmanske bibliotek gjennom 200 år*, (Oslo 1985)

Runeby, Nils, "Americanism, Taylorism and Social Integration", *Scandinavian Journal of History* 1978:3, s.21-46.

Sessa, Frank B, *Encyclopedia of Library and Information Science*, (ELIS) Band 24 1978, begreppet Public library, s.267-291.

Shera, Jesse H., *Foundation of the Public Library, The Origins of the Public Library Movement in New England 1629-1855*, (Chicago 1949)

Shiflett, Orvin Lee, "Clio's Claim: The Role of Historical Research in Library and Information Science", *Library Trends* 1984, s.385-406.

Statsutskottets utlåtande nr 89 punkt 277, Riksdagen 1850-51, om avstyrkande av F. Sundlers motion om statsbidrag till sockenbibliotek.

Statsutskottets utlåtande nr 9, punkt 28, Riksdagen 1899, om avstyrkande av motion av G. Kronlund och J. Centerwall angående anslag till understöd av folkbibliotek.

Steenberg, Andreas Schack, "Folkebogsamlinger", *Tilskueren* 1894, s.163-174.

Steenberg, Andreas Schack, "Folkebogsamlinger", *Verdandi* 1896, s.241-248.

Steenberg, Andreas Schack, *Folkebogsamlinger - Deres historie og indretning*. (Aarhus och København 1900)

Steenberg, Andreas Schack, "Folkbibliotek", i *Förhandlingarna vid studenternas folkbildningsmöte i Uppsala och Stockholm 9-12 maj 1901*, s.27-42, (Stockholm 1901)

Steenberg, Andreas Schack, *Om folkbibliotek, Studentföreningen Verdandis småskrifter* 110, (Stockholm 1902)

Steenberg, Andreas Schack, "Erindringer fra mit biblioteksarbejde", Bogens Verden 1921, s.45-50, 88-93 och 136-143, 1922, s.89-95 och 169-174, 1923, s.170-177 och 227-231 samt 1924, s.7-12.

Stg.(signatur), "Anmälan av Andreas Schack Steenbergs bok Folkebogsamlinger - Deras historia og indretning från år 1900", Vårt land 9 oktober 1900.

Stråth, Bo, "Democratisation in Scandinavia in Comparison", i Democratisation in Scandinavia in Comparison, Bo Stråth (red.), s.1-11 (Göteborg 1988)

Stråth, Bo, "Nyare teoribildning kring staten - Tendenser och luckor (Översikt)", Historisk tidskrift 1988:3, s.385-399.

Stråth, Bo, "Historia som samhällsvetenskap (Anmälan av Rolf Torstendahls och Thorsten Nyboms bok Historievetenskap som teori, praktik, ideologi, Stockholm 1988)", Forskning om utbildning 1988:3, s.38-40.

Stråth, Bo, "Historia som samhällsvetenskap (Debatt)", Historisk tidskrift 1989:2, s.201-206.

Stråth, Bo, "Introduction: Production of Meaning, Construction of Class Identities and Social Change", i Language and the Construction of Class Identities, Bo Stråth (red.), s.1-23, (Göteborg 1990)

Svane-Mikkelsen, Jørgen, "Rejsen til Amerika. Om Andreas Schack Steenbergs møde med den amerikanske biblioteksverden 1902", i Bag bøgernes bjerg. En vänbok til Mogens Iversen, (København 1978)

Svenskt Pressregister 3. 1891-1894, (Lund 1973)

Svenskt Pressregister 4. 1895-1897, (Lund 1985)

(Tambs Lyche, Hans), "Offentlige biblioteker", Redaktionell artikel sannolikt skriven av Tambs Lyche, Kringsjaa 1893, s.761-765.

Tambs Lyche, Hans, "Offentlige Bibliotheker i de Forenede Stater", Bilag III till Det Deichmanske Bibliothek i Kristiania, Forslag til Omordning og Udvidelse af Bibliotheket med historiske og statistiske Oplysninger angående Folkbibliotheken i Norge, Danmark, England, Frankrike, Tyskland, Østerrige og de Forenede Stater af Karl Fischer, J.B. Halvorsen, H. Tambs Lyche samt Indstilling fra Magistrat og Formandskap angaaende Forslaget, (Kristiania 1898)

Torstendahl Rolf, "Technology in the development in society 1850-1980. Four phases of industrial capitalism in Western Europe", History and Technology 1984 vol 1, s.157-174.

Torstensson, Magnus, "Ett stycke bibliotekshistoria - När det Deichmanske bibliotek i Kristiania var Folkbibliotekens Mecka i Norden", i Carlssons Klister Nr 3 1987, s.16-22.

Torstensson, Magnus, "Varför uppstår modern folkbiblioteksverksamhet? Fallet Bosten", Svensk biblioteksforskning 1988 nr. 2, s.12-39.

Torstensson, Magnus, "Library history research in Sweden - a field in development", Svensk biblioteksforskning nr 3-4 1988, s.3-15. (Samma som 1990:1 nedan)

Torstensson, Magnus, "Library History Research in Sweden: A Field in Development", Libraries and Culture nr 1 1990, s.11-26. (Samma som 1988:2 ovan)

Torstensson, Magnus, "Varför grundas folkbibliotek? - exemplet Sverige i ett internationellt perspektiv", i Carlssons Klister Nr 1 1991, s.3-9.

Torstensson, Magnus, "Folkbibliotekarieyrket; framväxt, utbildning, forskning - Exemplet U.S.A. och några svenska jämförelser", Nordisk Tidskrift

för Bok- och Biblioteksväsen 1991 Nr 3-4, s.93-121.

Torstensson, Magnus, "Argument för folkbibliotek i Sverige under deras genombrottsperiod kring sekelskiftet 1900 - främst hur de skall behandlas teoretiskt", Bidrag till "Forskning i Norden", 1:a årliga konferensen om forskning inom folkbildning och vuxenutbildning, Kungälv 10-12 juni 1990, Svensk biblioteksforskning 1991 nr 4, s.28-37.

Torstensson, Magnus, "Is There a Nordic Public Library Model?" Libraries and Culture nr 1 1993, s.59-76.

Torstensson, Magnus, "How should public library development be analyzed/explained/understood", i Social Change and Adult Education Research - Adult Education Research in the Nordic Countries 1991/92, s.220-233, (Copenhagen 1993) (Del av 1993:1 ovan)

Torstensson, Magnus, "Expectations and a worthy, respectable position in society: means and aims of library work within the early Labour Movement in Sweden", i Booklet 7, Division of Education and Research, IFLA 60th General Conference 21-27 August 1994 Havana, Cuba, s.23-28.

Torstensson, Magnus, "Studiecirkelbiblioteken - ett viktigt inslag i den Halländska bildningshistorien",

i När boken kom till bygden, Carl-Olof Samuelsson & Magnus Torstensson (red.), s.9-31, (Örkelljunga 1994)

Torstensson, Magnus, "Hallands läns landsting och studiecirkelbiblioteken", i När boken kom till bygden, Carl-Olof Samuelsson & Magnus Torstensson (red.), s.45-57, (Örkelljunga 1994)

Williams, Robert V., "Sources of Variability in Level of Public Library Development in the United States: A Comparative Analysis", Library Research 1980-81, s.157-176.

Williams, Robert V., "The Public Library as the Dependant Variable: Historically Oriented Theories and Hypotheses of Public Library Development", Journal of Library History 1981, s.329-341.

Williams Robert V., "Public Library Development in the United States, 1850-1870: An Emperical Analysis", Journal of Library History 1986, s.177-201.

Wright, E.O., "Giddens 'Critique of Marxism'", New Left Review 1983:138.

Åberg, Åke, "Den unge Strindberg och folkbildningsrörelsen", i Maj Klasson (red.) Seminarier för folkbildningsforskning och bibliotek - Två bidrag, (Linköping 1989)